

Investavimo į žmoginį kapitalą efektyvumas

Edmundas Regimundas Stancikas

Profesorius socialinių mokslų habilituotas daktaras
Kauno technologijos universitetas
Kokybės vadybos katedra
Laisvės a. 55 3000 Kaunas
Tel. (27) 32 38 64

Straipsnyje nagrinėjama investavimo į žmoginį kapitalą ir jo gražos problema. Nors ši problema labai aktuali tiek teoriniu, tiek praktiniu požiūriu, tačiau jai skiriama nepakankamai dėmesio. Aptariamas investavimo į žmoginį kapitalą procesas, apžvelgiami atlikti mokslininkų darbai, pateikiamos išvados ir apibendrinimai.

Svarbiausios sąvokos: žmoginis kapitalas, investavimas, graža, makro- ir mikrolygis, tiesioginis ir netiesioginis ryšys.

Įvadas

Žmoginio kapitalo teorija teigia, kad išsimokslinimas yra turtas, kuriam įgyti investuoja ne tik žmogus ar jo šeima, bet ir valstybė, finansuodama nemažą šių išlaidų dalį. Žmogui (šeimai) investicijos grįžta per jo atlyginimų padidėjimą baigus išsimokslinimą, o valstybei – per išsimokslinusių darbuotojų darbo produktyvumo padidėjusią bendro vidaus produkto dalį. Tai grindžiama prielaida, kad išsimokslinusių darbuotojų yra didesnis darbo produktyvumas. Bet ar tai patvirtina praktika, ar visur ir visada pastebima tokia priklausomybė, kokiais metodais ir kaip tiriamos tos problemos? Tai klausimai, į kuriuos toli gražu nėra vienareikšmiško atsakymo.

Didėjant investavimo į žmoginį kapitalą mastui, jo efektyvumo problema tampa ypač aktuali. Bendrojo požiūriu investavimo efektyvumas gali būti tiriamas vertinant darbo produktyvumo pasikeitimą ir šalies ekonomikos augimo

tempą. Tačiau išsimokslinimo ir ekonomikos bei darbo produktyvumo didėjimo ryšys nėra pakankamai įrodytas ir visų pripažįstamas.

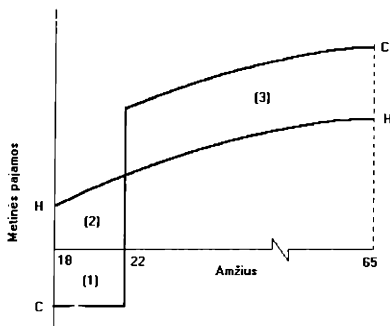
Mokslininkų darbai išryškino nemažą išsimokslinimo įtaką didėti darbo produktyvumui ir ekonomikai. Tai formavo investavimo į žmoginį kapitalą naudingumą.

Tyrimų objektas – investavimo į žmoginį kapitalą efektyvumas, jo pasireiškimo formos ir dimensijos.

Straipsnio tikslas – apžvelgti svarbiausius investavimo į žmoginį kapitalą mokslinius darbus, atskleisti investavimo efektyvumo įvertinimo metodus, aptarti kai kurių mokslininkų tyrimų rezultatus, juos apibendrinti ir pateikti siūlymų.

Investavimo į žmoginį kapitalą procesas

Kai žmogus (ar jo šeima) investuoja į išsimokslinimą ar pasiruošimą darbui, tikimasi, kad įgy-

1 pav. Investicijos ir grąža įgyjant aukštąjį išsimokslinimą

tos žinios ir kvalifikacija leis dirbti sudėtingesnę darbą ir gauti didesnę atlyginimą. Pažymėtina, kad tai taip pat gali būti siejama su malonesniu, prestižiniu darbu, galimybe plačiau susipažinti su literatūros bei meno lobynais ir panašiai.

Investavimo išlaidas sudaro tiesioginės (susijusios su mokslu) ir netiesioginės (susijusios su darbo užmokesčio praradimu mokslu laikotarpiu) išlaidos. Jei mokslas nemokamas, individo ar jo šeimos tiesioginės išlaidos santyksiškai yra nedidelės, o jei mokamos stipendijos, sumažėja ir netiesioginės išlaidos. Tačiau šiuo atveju padidėja valstybės investicijos.

Minėta, kad individo ar jo šeimos investavimo į išsimokslinimą išlaidos grįžta per padidėjusius atlyginimus. Supaprastintas investicijų efektyvumo modelis pateikiamas 1 paveiksle.

Kreivė HH rodo atlyginimo lygį individo, kuris savo paslaugas pasiūlo darbo rinkoje, atsisakęs studijų aukštojoje mokykloje. CC kreivė apibūdina išlaidas ir pajamas individo, nusprendusio įsigyti aukštąjį išsimokslinimą. Plotų 1 ir 2 suma rodo individo investicijų dydį, o 3 plotas – atlyginimų sumą įsigijus aukštąjį išsimokslinimą. Šių duomenų palyginimas lei-

žia spręsti apie investavimo į išsimokslinimą efektyvumą.

T. Schultz (1998) mano, kad absoliutūs ne-kvalifikuotų darbininkų ir išsimokslinusių darbuotojų uždarbių skirtumai rodo investavimo į žmoginį kapitalą grąžą. Jo ilgalaikių tyrimų išvada – investuoti į žmones yra pelninga ir apsimoka.

O kaip nustatyti valstybės investicijų grąžą ir jų efektyvumą? Tai gerokai sudėtingiau. Tačiau ši problema labai aktuali, kadangi valstybės investicijų mastas didelis ir turi tendenciją didėti.

Valstybės investicijų į išsimokslinimą efektyvumo tyrimas

Investavimo į žmoginį kapitalą efektyvumas tampa svarbia mokslo metodologine tyrimo problema, kuriai skiriama nepakankamai dėmesio. Žmoginio kapitalo kūrimo procesas yra sudėtingas ir daugiapusis, todėl, norint geriau jį suprasti, būtina apžvelgti iš labai skirtingų pozicijų.

Daugelis tyrimų pabrėžia atskirų reiškinų vertinimą, mažai dėmesio skirdami metodologiniams klausimams. Moksliniuose tyrimuose plačiai naudojamas vadinamasis tiesioginis nustatymo metodas (T. Schultz, 1961). Jis gali būti taikomas tiek makro-, tiek mikrolygiu. Esmė ta, kad tirama, kokią įtaką darbo produktyvumui ir ekonomikos pakilimui turi išsimokslinimo augimas, lyginant darbo produktyvumo, ekonomikos ir išsimokslinimo rodiklius. Makrolygiu valstybės ar regiono ekonomikos augimas yra vertinamas, atsižvelgiant į išsimokslinimo lygio pasikeitimus, taip pat lyginamos panašios valstybės ar regionai. Mikrolygiu tiriami tos pačios profesijos atskirų darbuotojų darbo rezultatai ir tos pačios pramonės šakos firmų rodikliai.

Jei valstybės darbo jėga tampa vis labiau išmokslinkta, vidutinis jos produktyvumas didėja

ir užtikrinamas ekonomikos kilimas. Vadinasi, tose valstybėse, kur skiriama daugiau išteklių žmogišiam kapitalui, užtikrinamas aukštesnis darbo jėgos išsimokslinimas, kartu jos produktyvumo ir ekonomikos kilimas.

Vadinasi, reikia įrodyti, kad darbuotojų išsimokslinimo lygio didėjimas turi tiesioginę įtaką jų produktyvumo augimui, o kaip to išdava – ir ekonomikos kilimui.

Vieni iš pirmųjų šios problemos tyrinėtojų yra amerikiečių mokslininkai T. Schultz (1961) ir E. Denison (1962).

Denison (1962) apskaičiavo, kad JAV per 30 metų 23 procentus ekonomikos augimo lėmė didėjantis išsimokslinimas. Panašūs skelbti ir T. Schultz rezultatai (1961).

Remiantis jų metodologija buvo intensyviai plėtojami tyrimų darbai. Psacharopoulos (1973, 1984), Krueger (1968), Selowsky (1969), Daly (1982), Jorgensen (1984), Plant ir Welch (1984) nuodugniai tyrinėjo investavimo į žmoginį kapitalą efektyvumo problemą ne tik JAV, bet ir kitose šalyse.

Jų tyrimų rezultatai kuklesni. Štai septintojo dešimtmečio viduryje JAV, nors ir buvo ryškus išsimokslinimo augimas, ekonomika merdėjo (Daly, 1982). Tuo pačiu periodu Kanadoje, Anglijoje, Belgijoje, Argentinoje, Japonijoje, Vakarų Europos šalyse išsimokslinimo įtaka kiek didesnė negu JAV. Pavyzdžiui, Japonijoje – 3,3 procentai, Vokietijoje – 2,0 procentai (Psacharopoulos, 1984).

Panaši padėtis tyrinėjant išsimokslinimo ir darbo produktyvumo ryšį. Septintajame dešimtmetyje JAV vis daugiau buvo „pumpuojama“ į žmoginį kapitalą, tačiau darbo produktyvumas mažėjo, tuo tarpu geriau išsimokslinę darbuotojai turėjo jį didinti (Thurow, 1983). Panašūs tyrimo rezultatai ir Australijoje. 1969–1986 metais darbuotojų, turinčių vidurinį išsimokslini-

mą padidėjo nuo 3,2 procento iki 11 procentų, o darbo produktyvumas mažėjo (Maglen, 1990).

Per devintąjį dešimtmetį vidutinis metinis darbuotojo produktyvumas Japonijoje didėjo 2,8 procento, Anglijoje – 1,9 procento, Australijoje – 1,7 procento, Vokietijoje – 1,5 procento ir JAV – 0,9 procento. Tuo pat metu turinčiųjų aukštąjį išsimokslinimą iš visų darbuotojų skaičiaus buvo: JAV – 19 procentų, Japonijoje – 13 procentų, Australijoje ir Vokietijoje – 8 procentai, Anglijoje – 7 procentai (Maglen, 1990).

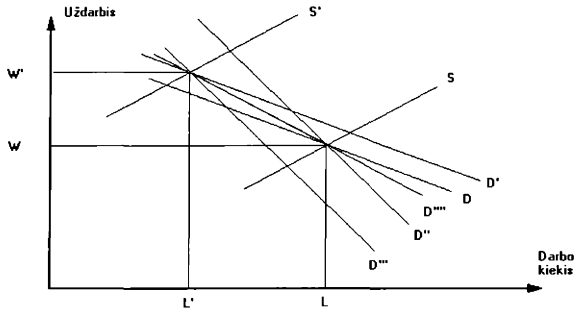
Įdomūs duomenys ir apie besimokančiųjų lyginamąją dalį 16–24 metų gyventojų grupėje: JAV – 73, Japonijoje – 54, Vokietijoje – 45, Anglijoje – 40 ir Australijoje – 36 procentai. (Maglen, 1990). Iš to galima daryti išvadą, kad išsivysčiusiose šalyse (JAV, Japonijoje) pastebimai daugiau jaunimo mokosi.

Minėta, kad mikrolygiu išsimokslinimo ir darbo produktyvumo ryšio gali būti ieškoma lyginant daugiau išsimokslinusių ir mažiau išsimokslinusių tos pačios profesijos darbuotojų rezultatus arba tos pačios pramonės šakos įmonių, kur skirtingas darbuotojų išsimokslinimo lygis.

Kadangi daugeliu atvejų turintys nevienodą išsimokslinimą yra skirtingų profesijų ir atlieka įvairius darbus, tai faktiškai gana sudėtinga įvertinti darbo produktyvumo ir išsimokslinimo ryšį.

Lockhed (1970) skaičiavimu, žemės ūkyje ketverių metų formalus išsimokslinimas 8,7 procento padidina derlingumą, tačiau Berg (1970), Berry (1980) tokios pramonės ir paslaugų priklausomybės nepastebėjo.

Weis (1988) skyrė keturis požymius, pagal kuriuos tyrė išsimokslinimo įtaką. Tai a) išdirbis per valandą, b) kompleksiškesnių darbų naudingumo palyginimas, c) darbuotojų kaitos polinkis ir d) pravaikštų polinkis. Tyrimai lei-

2 pav. Išsimokslinimo ir atlyginimų priklausomybė

džia daryti išvadą, kad daugiau išsimokslinusių darbuotojų teigiamas poveikis pirmose dviejose grupėse beveik nepastebėtas, tačiau jų mažesnis darbuotojų kaitos ir pravaikštų polinkis. Daroma išvada, kad apskritai daugiau išsimokslinę darbuotojai geriau dirba.

Panaši padėtis ir tyrinėjant pagal įmones. Layard, Sargan, Ager, Jones (1971) Anglijos elektrotechnikos įmonėse atliktų tyrimų duomenimis, nenustatyta didesnės išsimokslinimo įtakos darbo produktyvumui ar kitiems ekonominiams rodikliams, išskyrus teigiamą įtaką technologiniams pasikeitimams ir greitesnį darbo jėgos prisitaikymą pasikeitus sąlygoms. Bartel ir Lichtenburg (1987), išnagrinėję JAV 61 pramonės šaką 1960, 1970 ir 1980 metais konstatavo, kad išsimokslinimas turėjo teigiamą įtaką kaip veiksmingas būdas perimti naujas technologijas.

Naudojant netiesioginį nustatymo metodą, išsimokslinimo ir darbo produktyvumo ryšys pakeičiamas į išsimokslinimo ir atlyginimų ryšį. Tai grindžiama tuo, kad daugiau išsimokslinusių darbuotojų didesni atlyginimai rodo didesnį jų produktyvumą. Minėto ryšio tyrimas grindžiamas prielaida, kad a) vienodu charakteristikų tokio pat produktyvumo darbuotojams

mokamas vienodas atlyginimas, b) darbuotojams, kurių darbo produktyvumas didesnis, mokamas didesnis atlyginimas.

Ši priklausomybė vaizduojama 2 paveiksle.

Pasiūlos kreivė S' lemia daugiau išsimokslinusių darbuotojų, o S – mažiau išsimokslinusių darbuotojų tipą. Paklausos kreivės yra apibrėžtos darbo dalyvavimu firmų pajamose, o pasiūlos – esamų darbuotojų skaičiumi ir pajamų-laisvalaikio poveikiu jiems.

2 paveiksle vaizduojamos dvi nelygybės:

$$W' > W$$

$$L' < L$$

Tai reiškia, kad daugiau išsimokslinusių darbuotojų uždarbis W' yra didesnis už mažiau išsimokslinusių W , tačiau jų kiekis L didesnis už daugiau išsimokslinusių L' .

Skirtingas uždarbių ir dirbančiųjų lygis lemia tokią pat šių skirtingų darbo tipų pajamų pusiausvyrą. Kadangi abiejų darbo tipų uždarbis yra apibrėžtas pasiūlos ir paklausos linijų pusiausvyra, tai rodo ribinius šių darbuotojų produktus. Iš to galima daryti išvadą, kad daugiau išsimokslinusių darbuotojų ribinis produktas didesnis negu mažiau išsimokslinusių. Kitais žodžiais tariant, tai patvirtina, kad daugiau išsimokslinusių darbuotojų, kurių uždarbis dides-

nis, darbo produktyvumas yra tokia pat proporcija didesnis. Tačiau ar ši išvada taikytina visiems galimiems atvejams?

Kadangi pasiūlos linija S' yra kairiau negu S , tai lemia mažesnę kiekį daugiau išsimokslinusių darbuotojų, aukštesnius uždarbius ir didesnę ribinį produktą, vadinasi, tie du darbo tipai pagamins tokios pačios nelygybės produktą, nesvarbu, koks faktiškai tikrasis šių dviejų darbo tipų darbo produktyvumo skirtumas.

Paklauskos linijos D ir D' vaizduoja situaciją, kada tikrasis daugiau išsimokslinusių darbuotojų darbo produktyvumas yra didesnis negu mažiau išsimokslinusių, D'' ir D''' – kada tikrasis daugiau išsimokslinusių darbuotojų darbo produktyvumas yra mažesnis negu mažiau išsimokslinusių, o linija D'''' – tarpinį atvejį, kada abiejų darbo tipų tikrasis darbo produktyvumas vienodas.

Visi nurodyti atvejai galimi. O tai reiškia, kad gaunamas aukštesnis uždarbis ne visada rodo esant didesnę darbo produktyvumą.

Socialinis investavimo į žmoginį kapitalą efektyvumo aspektas

Žymus amerikiečių mokslininkas T.W. Schutz savo moksliniuose tyrimuose daug dėmesio skyrė neturtingų šalių vystymuisi ir nustatė, kad investicijos į žmoginį kapitalą gali padidinti neturtingų žmonių gerovę ir šalies ekonomikos perspektyvas. Dinaminėje šiuolaikinėje ūkinėje veikloje išvengti pusiausvyros nebuvimo beveik neįmanoma, o sugėbėti tvarkytis šiomis sąlygomis gali tik tinkamai išsimokslinę specialistai. Jų gebėjimas rizikos sąlygomis pastebėti, suvokti ir reaguoti į naujus įvykius laikoma verslumo gebėjimu. Gamtos išteklių, materialaus kapitalo ir fizinio darbo nepakanka didelio produktyvumo ūkiui funkcionuoti, svarbiausias variklis yra verslumo gebėjimai.

Todėl investavimas į žmoginį kapitalą siejamas ne tik su ekonomine, bet ir su socialine nauda. Tuo tarpu pastaroji yra aiškiai jaučiama. Nustatyta tendencija, kad daugiau išsimokslinusiems darbuotojams yra mažesnė tikimybė tapti bedarbiais. Tai reiškia, kad daugiau išsimokslinusių žmonių nedarbo norma yra gerokai mažesnė negu maži išsimokslinusių. Todėl valstybei reikia ne tik mažiau skirti lėšų bedarbystei, bet ir gerėja gyventojų psichologinis klimatas. Be to, daugiau išsimokslinę darbuotojai, gaudami didesnę atlyginimą, užsitikrina sau ir savo šeimoms aukštesnę gyvenimo lygį, tokiu būdu atsiranda socialinių pašalpų mažėjimo prielaidų.

Kitas svarbus socialinis aspektas – daugiau išsimokslinę žmonės yra mažiau linkę nusikaltinti. O tai labai svarbu, kadangi nusikalstamumas yra šiuolaikinės visuomenės ryškė.

Daugiau išsimokslinę žmonės gali turėti teigiamą įtaką politiniam visuomenės gyvenimui, kadangi jie yra ne tik aktyvesni, bet ir labiau išprusę politikoje ir ekonomikoje.

Pagaliau daugiau išsimokslinusių tėvų vaikais auga geresnėje namų aplinkoje, yra geriau prižiūrimi ir neformaliai ruošiami mokyklai.

Išvardyti socialiniai efektai yra labai svarbūs, nors juos išreikšti pinigine išraiška yra gana sudėtinga. Nepaisant to, tai turėtų būti vertinama kalbant apie investavimo į žmoginį kapitalą efektyvumą.

Be to, reikia pridurti, kad, padidėjus išsimokslinusių darbuotojų uždarbiams, valstybė įvairiais mokesčiais gauna papildomų pajamų.

Tačiau tai kartu kelia ir tam tikrų problemų. Pirmoji – individo (šeimoms), investuojančio į žmoginį kapitalą ir valstybės santykis. Kaip žinoma, individas, investavęs į žmoginį kapitalą, grąžą gauna per aukštesnius uždarbius poinvesticiniu periodu. Tai patvirtina vidutiniai fakti-

niai duomenys. Tačiau didelės investicijas į žmoginį kapitalą vykdo valstybė, o graža jai mažiau aiškesnė. Negana to, pavyzdžiui, Lietuvoje aukštasis išsimokslinimas daugiausia ne tik nemokamas, bet gerai besimokantiems mokamos stipendijos. Taigi valstybė imasi investavimo naštos beveik viena, individui (šeimai) lieka tik ne visos netiesioginės išlaidos. Tuo tarpu įgytas išsimokslinimas tampa individo nuosavybe.

Taigi susidaro situacija, kada individas, mažai investavęs į savo išsimokslinimą, gali jį naudoti tik savo nuožiūra. Pagaliau jis gali išvažiuoti iš Lietuvos ir įsidarbinti kitoje šalyje. Tam yra neblogos sąlygos ir ateityje dar gerės.

Be to, vastybė turėtų planuoti aukštojo išsimokslinimo specialistų poreikį, o tai rinkos sąlygomis gana sudėtinga.

Ar dėl to reikėtų Lietuvoje įvesti aukštojo mokslo mokestį? Ir taip, ir ne. Taip – kadangi tai leistų išspręsti ką tik minėtas problemas, ne – nes dabartinėmis sąlygomis aukštasis išsimokslinimas būtų daug kam neprieinamas.

Vienas iš šios problemos sprendimo būdų galėtų būti studijų fondas. Studijų fondus sudarytų valstybė ir iš jų suteiktų ilgalaikę paskolą studentams. Užbaigus studijas po tam tikro laikotarpio paskola per ilgą laikotarpį gražinama. Lietuvoje turėtų būti daroma viskas, kad kuo daugiau jaunimo siektų aukštesnio išsimokslinimo. Investicijos į žmoginį kapitalą mūsų šalyje turėtų būti prioritetišės, kadangi tai yra le-

miamas veiksnys, padedantis garantuoti žmonių gerovę.

Išvados

1. Investavimo į žmoginį kapitalą efektyvumo tyrimams skirta daug mokslinių darbų, dominuoja JAV mokslininkai.

2. Investavimo efektyvumui nustatyti naudojami tiesioginiai ir netiesioginiai metodai.

3. Makrolygiu tiesioginis išsimokslinimo ir ekonomikos augimo bei išsimokslinimo ir darbo produktyvumo ryšys silpnas ir nepastovus.

4. Mikrolygiu tyrimų rezultatai padiriki ir nevienareikiški. Stipresnis ryšys pastebimas žemesniu išsimokslinimo lygiu, žemės ūkio sektoriuje ir besivystančiose šalyse.

5. Prielaida, kad darbo produktyvumas didėja proporcingai atlyginimų augimui yra ne visai pagrįstas.

6. Tyrimų rezultatams įtakos turi metodologiniai trūkumai.

7. Investavimas į žmoginį kapitalą sietinas ne tik su ekonomine, bet ir su socialine nauda.

8. Daugiau išsimokslinę darbuotojai geriau ir greičiau prisitaiko prie pasikeitusių sąlygų, turi teigiamą įtaką technikas pažangai, apskritai geriau dirba.

9. Kadangi įgytas žmoginis kapitalas yra individo nuosavybė, o valstybė – pagrindinis investuotojas, tai dalies investicijų gražai tikslinga steigti studijų fondus.

LITERATŪRA

1. Bartel A., Lichtenberg F. The Comparative Advantage of Educated Workers in Implementing New Technology // *The Review of Economics and Statistics*, 1969.

2. Berg I. *Education and Jobs: The Great Training Robbery*. Harmondsworth, Penguin, 1970.

3. Berry A. Education, Income, Productivity and Urban Poverty // T. King (ed.), *Education and Inco-*

me, World Bank Staff Working Paper N 402. Washington D. C., 1980.

4. Daly A. The Contribution of Education to Economic Growth in Britain // *A Note on the Evidence*, National Institute Economic Review 101, 1982.

5. Denison E. *The Sources of Growth in the United States*. New York: Committee for Economic Development, 1962.

6. Griliches Z. Notes on the Role of Education in Production Functions and Growth Accounting / Ed. W. Hansen. Education, Income and Human Capital, Studies in Income and Wealth. Vol. 35, Columbia University Press, New York, 1970.
7. Jorgensen D. The Contribution of Education to U.S. Economic Growth, 1948-73 / Ed. E. Dean. Education and Economic Productivity, Ballinger, Cambridge, Mass, 1984.
8. Krueger A. Faktor Endowments and Per Capita Income Differences among Countries // Economic Journal 78, 1968.
9. Layard R., Sargan J., Ager M. and Jones D. Qualified Manpower and Economic Performance, Allen Lane, London: The Penguin press, 1971.
10. Lockheed M. Farmers Education and Economic Performance // Ed. G. Psacharopoulos. Economics of Education: Research and Studies. Oxford: Pergamon Press, 1970.
11. Maglen L. Challenging the human Capital Orthodoxy: The Education-Productivity Link Re-examined, The Economic Record, The Economic Society of Australia, 1990.
12. Plant M., Welch F. Measuring the Impact of Education on Productivity // Ed. E. Dean. Education and Economic Productivity. Ballinger, Cambridge, Massachusetts, 1984.
13. Psacharopoulos G. Returns to Education: An International Comparison, Amsterdam, Elsevier, 1973.
14. Psacharopoulos G. The Contribution of Education to Economic Growth: International Comparisons // Ed. J. Kendrick. International Productivity Comparisons and the Causes of the Slowdown, Ballinger, Cambridge, Massachusetts, 1984.
15. Schultz T. Education and Economic Growth // Ed. N. Henry. Social Forces Influencing American Education. Chicago: University of Chicago Press, 1961.
16. Schultz T. Investavimas į žmones. Vilnius: Eugrimas, 1998.
17. Sclosowsky M. On the Measurement of Education's Contribution to Growth // Quarterly Journal of Economics, 1969.
18. Thurow L. The Failure of Education as an Economic Strategy // American Economic Review 72, 1982.
19. Weiss A. High School Graduation, Performance and Wages // Journal of Political Economy 96, 1988.

INVESTMENT IN HUMAN CAPITAL AND EFFICIENCY

Summary

Under the human capital theory education is an investment made not only by the individual or his/her family but also by the government through financing the main part of the expenses. The return on investment of the individual is an increase in his/her salary or wages during the post-investment period. The return for the state is growing GNP due to the increased productivity of educated individuals.

Judging from overview of scientific research of education influence on work productivity and economic

growth we can conclude that this influence is minor.

The stress is put on the results of social usefulness of investment into human capital: decrease of unemployment and crime rate, positive influence on political life of the society and children development.

It is recommended to solve the relationship of the individual who invests into human capital and the state through funds of the studies.

Įteikta 2000 m. kovo mėn.